

2019 йил Қалиятепада олиб борилган қазув тадқиқот натижалари.

Холбоев Зиёдулла Тоирович, ЖДПИ, Тарих ва уни ўқитиш методикаси
кафедраси катта ўқитувчиси.

(90)-311-96-23. e-mail: ziyodulla1979@mail.ru

Аннотация.

Жиззах шаҳрининг қадимий ўрни бўлган Қалиятепа шаҳар ёдгорлигида олиб борилган қазув тадқиқот ишларининг дастлабки хулосаларига бағишланади.

Калит сўзлар. Уструшона, Қалиятепа, Дизак, Қалъа-қўрғон, мудофаа деворлари, сопол буюмлар, пишиқ ғишт, ёрғучоқ, диний топиниш буюми.

Annotation.

The excavations at the Kaliyatepa city monument, the ancient site of Jizzakh, are devoted to the preliminary results of research work.

Keywords. Ustrushona, Qaliyatepa, Dizak, Qala-kurgan, defensive walls, pottery, baked brick, jar, religious object.

Аннотация.

Предварительным результатам исследовательских работ посвящены раскопки памятника Калиятепа, древнего городища Джизака.

Ключевые слова: Уструшона, Галиятепа, Дизак, Кала-курган, оборонительные стены, керамика, жженный кирпич, столбы, предметы религиозного культа.

Бугунги кунда дунё миқёсида глобаллашув жараёни зиддиятли кечмоқда. Бундай шароитда миллатимиз келажаги бўлган ёшларимиз қалбида, онгида мавқуравий иммунитетни шакллантириш ва Ватанга

дахлдорлик руҳида тарбиялаш таълим жараёнининг асосий вазифаларидандир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2019 йил учун мўлжалланган энг муҳим устувор вазифалар ҳақидаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида, “Афсуски, юртимиз тарихини ўрганишда ўтган даврда археологик тадқиқотлар етарли даражада олиб борилмади...”

Буюк аллома ва адибларимиз, азиз-авлиёларимизнинг бебаҳо мероси, енгилмас саркарда ва арбобларимизнинг жасоратини ёшлар онгига сингдириш, уларда миллий ғурур ва ифтихор туйғуларини кучайтиришга алоҳида эътибор қаратишимиз керак” – деб, чуқур мулоҳазали теран фикрлар келтирган.

Шундан келиб чиқиб, Жиззах воҳасининг қадимий ўрни бўлган Қалиятепа шаҳар ёдгорлигида 2019 йил октябрь ойида дастлабки қазув тадқиқот ишлари амалга оширилди. Ушбу кичик мақоламиз дастлабки қазув тадқиқот натижаларига бағишланади.

Уструшонанинг сиёсий жиҳатдан марказий ўрнида турувчи Фекнон рустоқи, унинг бош шаҳри Дизак ҳозирги Қалиятепа археологик ёдгорлиги ўрнига тўғри келиши мутахассислар томонидан қайд этилган. Қалиятепа Жиззах воҳасининг энг катта археология обидаси ҳисобланиб, шаҳар ёдгорлигининг арки 1 га, шаҳристонини 5,5 га атрофида ҳамда унга туташ, бир-бирига узвий боғланган 5 та алоҳида работлар, мудофаа ҳандаклари мавжуд. Шимол-жануб йўналиши бўйича ястанган, бу комплексларнинг ҳозирги сақланиб қолган қисмининг умумий майдони 30 га.ни ташкил қилади. Қалиятепа ҳам қадимги шарқ шаҳарлари сингари анъанавий уч қисмдан- арк, шаҳристон ва рабоддан иборат (1-расм).

Олиб борилан дастлабки қазув натижаларига қараганда Қалиятепанинг шимолий, шимолий-ғарбий ва ғарбий қисмида жойлашган, мудофаа деворлари билан ўраб олинган 3та қалъа-қўрғон бунёд этилган. 2-3-қалъа-қўрғонда ўтказилган стратиграфик шурф материаллари таҳлиliga кўра. Мазкур қалъа-қўрғонлар мил. авв. III-II асрларда бунёд этилган ва ундаги ҳаёт милодий VIII асрнинг охирларида араб истелоси билан боғлиқ ҳолда тўхтаган.

Қазув тадқиқот ишимизни Жиззах шаҳрининг қадимги ўрни бўлган Қалиятепа археологик ёдгорлигида 2019 йил октябрь ойининг сўнги ўн кунлиги ва ноябрь ойининг биринчи ўн кунлигида олиб бордик (2-расм). Об-ҳавонинг ёғин-сочин келиши қазув ишларимизни вақтинча тўхтатишга тўғри келди. Шундай бўлсада, ушбу мақоламизда қўлга киритилган археологик топилмаларнинг дастлабки хулосасига бағишланади.

1-расм. Қалиятепа ёдгорлигининг космик сурати ва топографик режаси.

Қазув ишлари Қалиятепа ёдгорлигининг жануби-шарқий томонида олиб борилди. Бу жой шаҳарга кириш қисмининг дарвоза ўрни ҳисобланади. Айнан дарвозадан киришдаги чап томон буржи мудофааси тизимини ўрганишни мақсад қилдик.

Қазув чап томон буржи устки қисмидан, тахминан материкдан 8 метр баландликдан бошланди. Объектнинг қарийиб материкгача 6 метр қисми, яъни, оқава қатлам қисми очилди. Буржнинг тепа қисмидан 35-40 см дан сўнг ўрта асрларга тегишли бўлган 27x27 ўлчамдаги пишиқ ғиштлар қалашган холда қайд этилди. Қазув жараёнида оқава қатлам ва пахса бўлаклари орасидан турли даврга тегишли сопол парчалари, йирик ҳажмдаги тоғ тошлари ва ҳайвон суяклари ҳам топилди.

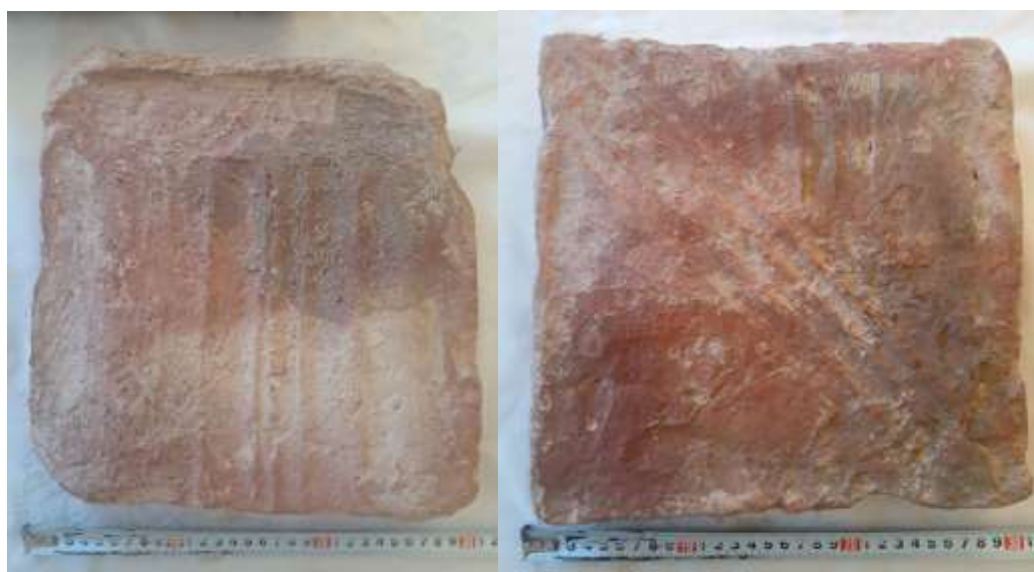
Пишиқ ғишт лойи қизғиш тупроқдан обдон сифатли қилиб қорилиб, қолипда квадрат кўринишда келтирилган. Сўнг ғишт хумдонда яхши пиширилиши унинг сифатили тайёрланишига олиб келган. Ғишт 27x27x5,5 см ўлчамга эга. Уста томонидан ғиштнинг устки қисми қўл билан текистланганлиги учун тўрт панжасининг изи сақланиб қолган. Бундай ўлчамдаги пишиқ ғиштлар фақат қазув амалга оширилган объектнинг устки

2-расм. Қазув жараёнларида.

қисмида тахминан 30-35 см қазилгандан сўнг қайд этилди (3-расм). Бундай қурилишда фойдаланилган пишиқ ғиштлар Кўк равот ёдгорлигида ҳам қайд этилган. Бу ёдгорлик Қалиятепадан 7-8 км шимолда, Ўрдадан 15-16 км шарқда жойлашган. Тадқиқотчилар томонидан унинг усти ва ён атрофларидан IX-X, XI-XII асрларга оид сопол идиш парчалари, 21x21x4 см қолипдаги сомонийлар даври пишиқ ғишлари йиғиб олинган.

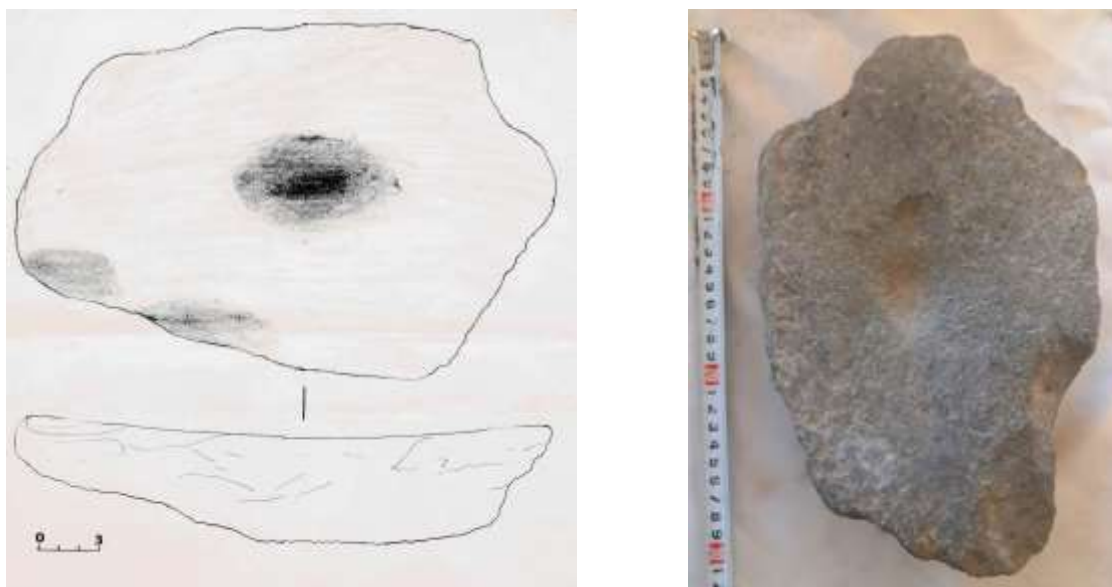

3-расм. Пишиқ ғишт ва ундаги бармоқ излари.

Оқава қатлам орасидан бир дона хўжаликда фойдаланилган ёрғучоқ топилди. Ёрғучоқ дарё қайроқ тошидан ясалган бўлиб, узунчоқ қайиқсимон кўринишга эга. Ёрғучоқнинг устки қисми силлиқланган, марказий қисми шикаланиш натижасида тахминан 1 см атрофида кичик чуқурча ҳосил

қилинган. Устки томонидан кўриниши нотўғри эллипс шаклда, таг қисми тўлиқ бўлмаган нотўғри ярим айлана кўринишида. Ёргучоқнинг устки қисми узунасига ва ёнига 26,5x17,5 см, баландлиги 4 см ўлчамга эга (4-расм).

Муҳим топилмалардан яна бири илк ўрта асрларда яшаган аجدодларимизнинг илохий, топиниш буюмидир. Мазкур ашёвий далил ўш давр идеологияси, диний дунё қараши ва турмушдаги баъзи бир урф-одат ва расм-русумлардан хабар беради. Бу топилма қизғиш тупроқ лойидан тайёрланиб, таркибига майдаланган сопол ва кам миқдорда оҳақ тош кукуни аралаштирилган. Қўлимиздаги ушбу топилмага зиён етганлиги учун тўлиқ кўринишга эга эмас. Топиниш буюми қуйидаги ўлчамларга эга. Сақланган танасининг устки томонидан 20 см, пастки томондан 18 см, эни 12,5 см,

4-расм. Ёргучоқ.

1-сурат.

2-сурат.

5-расм. Диний топиниш буюмлари.

баландлиги эса 12,5 смни ташкил этади. Танаси устки томони эллипссимон шаклга эга. Ўнг томони ён қисмига бир бармоқ сиғарли энликда горизантал чуқурча ҳосил қилинган. Ҳайкалча сирланмаган, шунга қарамасдан лой таркиби ва хумдонда пиширилиши сабабли табиий ҳолдаги қизғиш тусни олган (5-расм, 1-сурат). Бундай турдаги диний эътиқод билан боғлиқ топилмалар Пардакул археологик ёдгорлигида ҳам қайд этилган (5-расм. 2-сурат).

Бизга маълумки, топилган кулоллик идишлари археологик ёдгорлик ҳақида маълум тасаввурларни беради. Шу сабабли, кулоллик идишларини турларга ва тоифаларга ажратиб даврийлик санасига аниқлик киритиш мумкин.

Қазув жараёнида кулоллик буюмлари орасида қозонлар, хумча, кўзалар, товалар, косалар ва ёғлоғи сингари уй-рўзғор буюмлар қайд этилди.

Дастлабки олиб борилган қазув жараёнида қўлга киритилган маълумотлар асосида шунини хулоса қилиш мумкинки, оқова қатламнинг қалинлиги (мудофаа деворига қадар етиб борилмаган) истехкомнинг баланд ва қудратлилигидан далолат беради. Топилган археологик материаллар эса

милодий эранинг III-асридан то X-XI-асрларига тегишли эканлиги маълум бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Бердимуратов А.Э. Раннесредневековые археологические памятники Джизакского оазиса (Северо-Западной Уструшаны V-X вв.): Дис. канд. ист. наук. –М., 1985.
2. Исомиддинов М. Сополга битилган тарих. Т., “Фан”, 1993.
3. Мирзалиев Г. “Неглазуванная керамика Ферганы как исторический источник” (по материалам городища Ахсикент(VII- начала XIII вв.)) Автореф. дис. ...канд. ист. наук. – С., 1988.
4. Пардаев М.Х. Жиззах воҳасининг IV-VI асрлардаги кулоллик идишлари // ЎММТ. 29-нашр, Самарқанд, 1998.
5. Пардаев М.Х. Жиззах воҳасининг VII-VIII асрлардаги кулоллик идишлари // ЎММТ. 30-нашр, Самарқанд, 1999.
6. Пардаев М.Х. Шимолий-Ғарбий Уструшона илк ўрта асрларда (Қуйи Сангзор воҳаси материаллари асосида): Тарих фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация. Самарқанд, 1995.
7. Пардаев М.Х., Пардаев А.Х., Пардаев Ш.М. Жиззах воҳаси шаҳар маданиятининг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари (Ёзма ва археологик манбалар асосида).// “Ўзбекистон археологияси”, №1 (8) – 2014.
8. Пардаев М., Убайдуллаев И. Жиззах ривожланган ўрта асрларда. // “Ўзбекистон моддий маданияти” 38-нашр, 2012.

9. Пешерова Е.М. “Гончарное производство Средней Азии”. М.-Л.: Наука,1959.
10. Якубов Ю. “Раннесредневековые сельские поселения горного Согда”. –Душанбе, Дониш, 1988.